

УДК 378.015.311:305(477) "19/20"

Воровка Маргарита Іванівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і педагогічної майстерності Мелітопольського державного педагогічного університету імені Б. Хмельницького, м.Мелітополь

**ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНА ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ
ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ
СТУДЕНТІВ В УКРАЇНІ В 60-ТІ РОКИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ
СТОЛІТЬ**

*Статтю присвячено розгляду основних етапів періодизації розвитку теорії і практики формування гендерної культури студентів вищої школи України в історико-педагогічному аспекті. **Ключові слова:** гендерна культура; періоди становлення теорії та практики формування гендерної культури; студентство.*

*Статья посвящена рассмотрению основных этапов периодизации развития теории и практики формирования гендерной культуры студентов высшей школы Украины в историко-педагогическом аспекте. **Ключевые слова:** гендерная культура; периоды становления теории и практики формирования гендерной культуры; студентчество.*

*The article deals with the main stages of periodization of the theory and practice development of high school students' gender culture of Ukraine in historical and pedagogical aspect. **Keywords:** gender culture; periods of theory and practice development of gender culture formation; students.*

Постановка проблеми. Під час навчання у вищих навчальних закладах відбувається інтенсивний процес формування особистісної культури, який сьогодні розглядається лише як надбудова над процесом

становлення фахівця. Тому теоретичний і практичний інтерес являє історичний досвід вищої школи радянських часів, у якій не зважаючи на всі її недоліки була створена досить ефективна та дієва система формування особистісної культури учасників навчально-виховного процесу. А отже, є й необхідність визначитися із понятійним апаратом такого історико-педагогічного дослідження.

Аналіз історіографічно-джерельної бази дослідження дозволяє визначити періодизацію педагогічної ретроспективи формування гендерної культури студентської молоді в Україні 60-х років ХХ – початку ХХІ ст. Під періодизацією розуміють "логічне розмежування досліджуваного періоду відповідно до якісної характеристики його відносно самостійних окремих етапів. Така характеристика повинна відображати як загальні закономірності розвитку суспільного життя, так і специфічні, а також суттєві складники основних методів і форм генези проблеми" (Н.М. Гупан) [2, с. 19]. Суттєвий вплив на розвиток теорії і практики формування гендерної культури мав розвиток соціологічних та психологічних досліджень з проблем статі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У другій половині ХХ століття у вітчизняній психології статі догендерний етап розвитку змінився гендерним. Перший складався з наступних підперіодів:

– до 1970-х рр. – проблеми статевої диференціації майже не вивчалися, а нечисленні опубліковані роботи дотичні до психології статі ототожнювалися з питаннями сексуальних відносин (переважно подружніх);

– 1970-1980-і рр. – поява рідкісних робіт з психології статевих відмінностей, що вважалися біологічно детермінованими;

– з 1990-их років почали з'являтися дослідження, орієнтовані на вивчення власне гендерних відмінностей.

Дослідним підсумком догендерного періоду стало встановлення низки статевих відмінностей, кількість яких виявилася значно меншою, ніж

здавалося буденній свідомості. У гендерний період увага дослідників зосередилася на соціально-культурній парадигмі, вони прагнули довести, що основними детермінантами нечисленних науково доведених статевих відмінностей виступають соціокультурні фактори [5, с.62-67; 1, с. 34-35].

Гендерна культура виступає предметом вивчення соціології статі, що почала розвиватися в 60-х рр. після більш ніж двадцятирічного забуття. Її періодизацію пропонує Т.О. Гурко:

– 60 - 80-ті роки – встановлюється статева сегрегація та фактично доводиться дискримінація жінок у професійній діяльності, кар'єрі та інших сферах життєдіяльності, що пояснюється нерівністю жінок в побуті при замовчуванні макросоціальних чинників. Постає питання розвитку особистості жінки та підвищення її соціальної активності;

– середина 80-х - початок 90-х – внаслідок низьких кількісних і якісних характеристик населення та дезорганізації сімейного життя на тлі економічних реформ відбувається переоцінка досягнень радянського періоду у "жіночому питанні", відмова від марксистської ідеї економічної незалежності жінок. Формується плюралізм щодо шляхів вирішення соціальних та демографічних проблем, пов'язаних зі статтю аж до інтерпретації їх як прояву соціальної нерівності та артикуляції ідеї "поліфункціональності" розвитку особистості як жінок, так і чоловіків на основі принципу егалітаризму. Осмислюються мікросоціальні витоки соціальної нерівності статей;

– з початку 90-х – сучасний етап розвитку гендерної соціології [3, с.164-170]

Інституалізація гендерних досліджень як нового напрямку гуманітаристики в Росії відбулося протягом останнього десятиріччя ХХ століття. З.О. Хоткіна виділяє чотири етапи їх становлення та розвитку:

– кінець 80-х - 1992 р. - впровадження нової наукової парадигми, брак теоретичних знань і практичного досвіду. В академічних та освітніх колах гендерні дослідження не зустрічали підтримки, а гендерна термінологія

насилу впроваджувалися в науку;

– 1993 - 1995 роки – період інституалізації гендерних досліджень, зростання гендерних центрів та організацій, робота в яких велася в чому ізольовано і в умовах "інформаційного голоду";

– 1996 - 1998 роки - початок розвитку власне російських гендерних досліджень. Проходила консолідація вчених і викладачів Росії та країн СНД, розвиток інформаційної мережі та шкіл по жіночим і гендерних досліджень;

– з 1999 року - активізація роботи з легітимації і широкому поширенню гендерної освіти [9, с. 22 – 25].

Метою статті є аналіз поглядів науковців щодо *історико-педагогічної періодизації розвитку теорії і практики формування гендерної культури студентства вищої школи України у 60-х роках ХХ – 10-х роках ХХІ століть.*

Виклад основного матеріалу дослідження. У педагогічних дослідженнях гендерна рефлексія також має кілька етапів. Так, В.П. Кравець, розуміючи під гендерною педагогікою "сукупність підходів, спрямованих на те, щоб допомогти дітям різної статі відчувати себе в школі комфортно, успішно підготуватись до статево-ролевої поведінки в сім'ї" [6, с.9], пов'язує становлення гендерної педагогіки в Радянській Україні з специфічними особливостями політики держави у гендерних питаннях та виділяє наступні періоди:

– більшовицькі гендерні та шлюбно-сімейні проекти першого етапу становлення радянської влади; емансипація жінок в Україні у 20-х роках ХХ століття;

– шлюбно-сімейна політика України в епоху сталінського тоталітаризму; – етакратичний період радянського гендерного порядку в періоди хрущовської "відлиги", брежнєвського "застою" та горбачовської перебудови;

– сучасний період розвитку гендерної педагогіки в українській

державі [7].

О.Б. Петренко намагалася врахувати взаємовплив педагогічних та позапедагогічних чинників на розвиток гендерних підходів до освіти й виховання та виокремила наступні періоди їх становлення в Україні радянських часів:

– гендерна освітня політика 1917–1941 рр. (1917–1931 – становлення радянської школи, введення в школах спільного навчання, інтенсивна розробка ідей гендерної педагогіки; 30-ті рр. – період формування нової парадигми освіти, маскулінізація освітньо-виховного процесу);

– радянський тип роздільного навчання і виховання дівчат і хлопців у вітчизняній педагогіці і школі в 1941–1954 роках;

– становлення статевого підходу до навчання і виховання у системі радянської шкільної освіти в 1954–1991 роках (період "хрущовської відлиги", який позначився розробкою педагогічних аспектів соціостатевого виховання, сутності диференційованого підходу до виховання хлопців і дівчат; період брежнєвського "застою", коли школа стала позанаціональним, усередненим конвеєром з виробництва трудящих без ознак статі; період лібералізації статевої освіти й виховання в радянській школі часів перебудови, який фактично став початком у зміні гендерної освітньої політики радянського суспільства);

– з 1991 р. – до сьогоднішнього дня, час формування реалій гендерної освітньої політики незалежної України і її віддзеркалення в освітній системі [8, с.20-21].

Т.О. Дороніна виокремила наступні етапи впровадження гендерної освіти і виховання в навчальних закладах України другої половини ХХ – початку ХХІ століття:

– кінець 70-х – 90-ті рр. ХХ ст. – підготовчий етап, що характеризується пожвавленням інтересу педагогіки до питань статі в освіті, спочатку як питань статевого виховання та освіти, які розцінюються як передумова впровадження гендерних ідей. 90-ті рр. ХХ ст. – час

докорінних змін суспільного функціонування, пов'язаних з державною перебудовою, здобуттям Україною незалежності, становленням якісно нової системи освіти, розробкою й запровадженням Державного стандарту середньої та вищої освіти в нових соціальних умовах;

– кінець 90-х рр. ХХ ст. – 2005 р.– інституалізаційний етап поступового впровадження саме гендерних ідей до вітчизняної освіти, цей процес значною мірою активізувався та одержав підтримку переважно міжнародних громадських організацій уже на початку 2000 р.;

– 2005 р. і дотепер – апробаційний етап, який характеризується широким впровадженням ідей гендерної теорії в діяльність загальноосвітніх навчальних закладів, що розпочалося у 2005 р. після ухвалення Закону України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків в Україні" завдяки наказам та розпорядженням МОН України за підтримки низки проектів Програми розвитку ООН [4, с.25-26].

Щодо розвитку теорії і практики формування гендерної культури студентства у 60-ті роки ХХ – на початку ХХІ століття, ми відокремили два етапи та чотири підетапи цього історично-педагогічного процесу:

1-ий етап – догендерний, характеризувався розробкою дотичної до гендерно-педагогічної проблематики у площині досліджень з морального, військово-патріотичного, статевого, сексуального виховання та просвіти, охоплює 60-ті – початок 90-х років ХХ століття, та складається з двох під етапів:

– 60-ті – початок 80-х років ХХ століття – період "безстатевого сексизму" (І.С. Кон). З 60-х років активізувалися дослідження педагогіки і психології студентства, і разом з тим психолого-педагогічні розвідки проблем міжстатевих відносин. На тлі державної риторики про рівність чоловіків та жінок, мала місце статева сегрегація суспільства та ринку праці, а суспільна культура мала ясно виражений патріархатний характер, поглиблювалася "криза сім'ї" та "криза маскуліності". Соціально-культурні проблеми, дотичні статі, були табуованими у педагогічному

дискурсі та освітній практиці та артикулювалися лише у контексті підготовки до створення сім'ї та шлюбу або підготовки до захисту соціалістичної вітчизни, що відповідало специфіці радянського гендерного ладу;

– 80-ті – початок 90-тих років ХХ століття – лібералізація статевої моралі та суспільного життя. В педагогіці вищої школи, психології студентського віку – зростання інтересу до проблем статі (активізуються розвідки з питань статевої гігієни, культури взаємовідносин статей, соціо-статевого виховання тощо), вживаються спроби запровадити статево-просвіту у вітчизняну систему освіти. У цей період з'являються перші розвідки з гендерної проблематики, що здебільшого ґрунтувалися на перекладних джерелах, початок вироблення вітчизняної гендерної терміносистеми;

2-й етап – гендерний – характеризується широким впровадженням гендерних досліджень в суспільно-гуманітарні науки, гендерного підходу - в педагогічну теорію і практику, оформленням вітчизняного гендерного дискурсу в педагогіці. Складається з двох підетапів:

– кінець 90-х років ХХ століття – 2005 рік – зростання інтересу до гендерних проблем сучасності, пов'язане із демократичними перетвореннями суспільства. Впровадження нової гендерної парадигми в соціально-гуманітарні дослідження, поступова інституалізація гендерних досліджень, переважно за підтримки міжнародних громадських організацій. Поширення демократичних цінностей сприяє усвідомленню гендерної культури егалітарного типу як важливої складової демократичного суспільства. Разом з тим у суспільній свідомості панують патріархатні цінності, а гендерні ідеї зустрічають протидію в академічних та освітянських колах, що заважає гендерним перетворенням у суспільстві та надає суперечливості процесу формування гендерної культури студентства;

– 2005 рік дотепер – сучасний етап формування гендерної культури

молоді, що розпочався у 2005 році з прийняттям Закону України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків в Україні", відповідних наказів та розпоряджень МОН України за підтримки низки проектів Програми розвитку ООН, а також схваленням у 2012 році Концепції державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року. Названий період характеризується активізацією досліджень та різноманіттям підходів до розв'язання гендерних проблем у вітчизняній науці і зокрема – у педагогіці, широким впровадженням гендерних підходів в освітню теорію і практику. Разом з тим освітнє законодавство відтворює формальну, а зміст освіти – протекціоністську модель гендерної рівності, що не забезпечують рівних освітніх можливостей жінок і чоловіків, що на тлі замовчування названих проблем призводить до гендерної дискримінації у сфері освіти. Традиційні уявлення про соціальний розподіл ролей між чоловіком та жінкою, посилення неоконсервативної ідеології у поєднанні цінностями крайнього індивідуалізму справляють величезний вплив на формування гендерної культури молоді.

Висновки і перспективи подальших розвідок напреду. Становлення теорії та практики формування гендерної культури студентства України не знайшло відображення на сьогодні в спеціальних історико-педагогічних розвідках. Розвиток гендерної культури шкільної молоді, що охоплює радянські часи, розглянуті значно ширше, адже умови шкільного виховання та навчання у країні були майже ідентичними. Історична рефлексія формування гендерної культури студентства ускладнюється більшою різноманітністю умов цього процесу, внаслідок спеціалізації підготовки фахівців, у тому числі за гендерною ознакою.

Література

1. Головна І.В. Гендерная идентичность: тенденции изменений: Монография / И. В. Головна; Нар. укр. акад. Х.: Изд-во НУД, 2006. - 312 с.

2. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки / Н. М. Гупан. – К. : А.П.Н., 2002. – 224 с.
3. Гурко Т.А. Социология пола и гендерных отношений // Социология в России / Под ред. В.А. Ядова. - М.: Издательство Института социологии РАН, 1998. – Іmjku300167С. 157-179
4. Дороніна Т.О. Теорія і практика гендерної освіти і виховання учнівської молоді в навчальних закладах України (II половина XX – початок XXI століття) : автореф. дис.... докт. пед. наук : 13.00.01 – «загальна педагогіка та історія педагогіки» / Т.О.Дороніна. – Запоріжжя, 2012 – 37 с.
5. Клещина И.С. От психологии пола - к гендерным исследованиям в психологии // Вопросы психологии, 2003. – № 1 – с. 61-77
6. Кравець В. П. Гендерна педагогіка : навч. посіб. / В. П. Кравець. - Тернопіль : Джура, 2003. - 416 с.
7. Кравець В. П. Історія гендерної педагогіки: навчальний посібник / В. П. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2005. – 440 с.
8. Петренко О. Проблема періодизації розвитку гендерних підходів до вітчизняної освіти й виховання у радянський період // Історико педагогічний альманах: Наукове видання, 2011. - Вип.1 – Умань: 2011 – С. 16-21
9. Хоткина З.А. Гендерным исследованиям в России – десять лет / З.А. Хоткина // Общественные науки и современность. – 2000. – № 4. – С. 21 – 26.

Literatura

1. Golovneva I.V. Gendernaya identichnost: tendentsii izmeneniy: Monografiya / I.V. Golovneva; Nar.ykr.akad. X.: izd-vo NUD, 2006. – 312 s.
2. Gupan N.M. Ukrayinska istoriografiya istoriy pedagogiki / N.M.Gupan. – K. : A.P.N., 2002. – 224 s.
3. Gurko T.A. Sotsyologiya pola i gendernykh otnosheniy otnosheniy// Sotsyologiya v Rossii / Pod red. V.A. Yadova. - M.: Izdatelstvo Instituta sotsyologii RAN, 1998. – S. 157-179
4. Doronina T.O. Teoriya i praktika gendernoyi osviti i viovannya uchnivskoyi molodi v navchalnih zakladah Ukrayini (II polovina XX – pochatok XXI stolittya) : avtoref. dis.... dokt. ped. nauk : 13.00.01 – «zagalna pedagogika ta istoriya pedagogiki» / T.O.Doronina. – Zaporizhzhya, 2012 – 37 s.
5. Kletsina I.S. Ot psihologii pola - k gendernyim issledovaniyam v psihologii // Voprosyi psihologii, 2003. – № 1. – s. 61-77
6. Kravets V. P. Genderna pedagogika : navch. posib. / V.P.Kravets. - Ternopil : Dzhura, 2003. - 416 s.
7. Kravets V.P. Istoriya gendernoyi pedagogiki: navchalniy posibnik / V.P.Kravets. – Ternopil : Dzhura, 2005. – 440 s.
8. Petrenko O. Problema periodizatsiyi rozvitku gendernih pidhodiv do vitchiznyanoyi osviti i viovannya u radyanskiy period // Istoriko pedagogichniy almanah: Naukove vidannya, 2011. - Vip.1 – Uman: 2011 – S. 16-21
9. Hotkina Z.A. Gendernyim issledovaniyam v Rossii – desyat let / Z.A. Hotkina // Obschestvennyie nauki i sovremennost. – 2000. – № 4. – S. 21 – 26.